

УДК 159.9

ЧУГУЄВА І. Є.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ПРОФЕСІЙНА УСПІШНІСТЬ І МИСТЕЦТВО ЖИТИ У СУСПІЛЬСТВІ РИЗИКУ

У статті розглянуто проблему професійної успішності у координатах мистецтва жити у суспільстві ризику. Охарактеризовано основні психологічні компоненти професійної успішності. Розглянуто зв'язок професійної успішності і мистецтва жити у суспільстві ризику. Обґрунтовано доцільність залучення мистецтва жити як ціннісно-сислової основи до особистісної освітньої парадигми.

Ключові слова: професійна успішність, мистецтво жити, суспільство ризику, особистісна освітня парадигма, професійна успішність.

Сучасне суспільство характеризується стрімкістю і системністю соціальних змін, що кардинально підвищує нестабільність, невизначеність, непередбачуваність розвитку як окремої людини, так у суспільства в цілому. Відбувається тотальне проникнення ризиків в усі сфери життєдіяльності людей. Масштаби і характер людської діяльності набули такої якості, що виробництво ризиків почало перевищувати виробництво благ [1].

Небезпеки і загрози у сфері суспільного життя поставили стратегічну проблему антропологічної безпеки, яка поєднує у собі зокрема екологічний, соціальний і психологічний компоненти. При цьому значно підвищується індивідуалізація відповідальності за управління і мінімізацію ризиків. Відтак, здійснення життєтворчості у соціально продуктивних і конструктивних формах виступає важливим чинником соціальної та індивідуальної безпеки. Проте знаходження та освоєння таких форм в умовах ускладнення соціальних практик, плюралізації життєвих стратегій і стилів, поглиблення невідповідності між новою системою вимог і можливостями особистості стає для людини надзвичайно важким життєвим завданням. В індивідуальному житті людини загострюється проблема екзистенціальної безпеки. Це зумовлено тим, що у суспільстві ризику людина перебуває у ситуації довготривалого стресу, пов'язаного з тривогою за своє благополуччя (фізіологічне, психологічне, духовне, соціальне, економічне), здоров'я, автентичність, темпоральну єдність, особисте життя у цілому. У цьому смислі професійна сфера життя виступає сферою ризиків, оскільки від неї великою мірою залежать певні складові благополуччя. І загалом життєдіяльність людини набуває все більш ризикованого характеру.

За таких умов особливої актуальності набуває провідна задача психології, яка формулюєть-

ся словами А. Маслоу «допомогти людині стати тим, ким вона здатна стати» [8]. В умовах суспільства ризику ця задача, окрім основного, набуває і нового значення – формування у людини особливої культури соціальної та індивідуальної життєдіяльності з дотриманням вимог антропологічної, соціальної, психологічної безпеки, що, по суті, і є мистецтвом жити у суспільстві ризику. Що ж стосується професійної сфери, то саме професійна успішність найбільшою мірою виступає чинником регуляції і мінімізації ризиків, тому що більшість соціальних ризиків у багатьох випадках пов'язані з проблемами ефективного виконання професійної діяльності, професійних досягнень і статусу, професійної затребуваності, самореалізації людини у професії.

На цей запит сучасного суспільства може дати відповідь освіта, зокрема її соціально-психологічна складова, проте для цього необхідним є осмислення нових цілей і засобів, світоглядних орієнтирів і форм організації освітньої діяльності з урахуванням вимог формування і розвитку вміння впоратись як з проблемними ситуаціями взагалі, так і з ситуаціями ризику зокрема. Однак, проблема професійної успішності як складової мистецтва жити, у якості стратегічної мети сучасної освіти, ще не потрапила у центр уваги а ні у педагогіці, ані у психології освіти, хоча певні передумови і теоретичне підґрунтя для цього вже склалися.

Ще у 70-х роках ХХ століття доповідь «Вчитися, щоб бути», яка була підготовлена для ЮНЕСКО (П. Друкер, П. Фрейре, Е. Фор), а також доповідь Римського клубу «Немає межі навчання» (Д. Боткін, М. Ельмандиро, М. Малійц) відбили ідеї, покладені в основу діючої Концепції освіти ХХІ століття. У цій Концепції визначені чотири ключові елементи: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити.

Педагогічний аспект проблеми мистецтва жити у професійному аспекті деякою мірою розглядається у межах концепції компетентнісно орієнтованої освіти, проте тут наголос робиться на формуванні певної сукупності особистісних якостей, що відповідають потребам суспільства і вимогам професійної діяльності (Н. А. Глузман, Н. Г. Єршова, І. О. Зимняя, О. В. Квасник та ін.). Мистецтво жити розглядається переважно у філософському дискурсі (П. Адо, Р. Барт, Ж. Бодріяр, П. Рікер, Л. Сохань, М. Фуко, Н. Хамітов та ін.), а також воно знайшло своє віддзеркалення у представників гуманістичної й аналітичної психології (А. Маслоу, Е. Фромм, К. Юнг). Теоретичний дискурс суспільства ризику значною мірою розгортається у соціальній площині (Д. Белл, У. Бек, Г. Бехман, Е. Гідденс, М. Дуглас, С. Лаш, Н. Луман, Дж. Ритцер та ін.). Проте цілісного соціально-психологічного осмислення проблеми професійної успішності у нових соціальних умовах як індивідуально-особистісного досвіду поки що не відбулося.

Мета статті – уточнити концептуальні соціально-психологічні контури професійної успішності як складової мистецтва жити з урахуванням специфіки суспільства ризику.

У другій половині ХХ століття у психології з'явилися одразу декілька ідей, які мають безпосереднє відношення до мистецтва жити: «людина для себе», (Е. Фромм), «самоактуалізація» (А. Маслоу), «Я-концепція» (К. Роджерс), «стиль життя», «наука жити» (А. Адлер), «самість» (К. Юнг), «акмеологія» (О. Деркач). З 90-х років ХХ століття почалася розробка наукової проблеми життєтворчості як нового виду психологічної практики (Д. О. Леонтьєв).

Професійна успішність у проекції життєтворчості відбилася у концепціях: «стиль діяльності», «психологія професіонала» (Є. О. Клімов, А. К. Маркова), «професійне самовизначення» (Г. С. Костюк, Н. С. Пряжніков), «професійна ідентичність» (Н. Л. Іванова), «професійне становлення» (С. Д. Максименко, Е. Зеєр), «постіндустріальна освіта», «розвиток компетентного, конкурентоспроможного професіонала» (О. М. Новіков).

Професійна успішність як поняття має багато складових свого змісту, вона містить у собі індивідуальний, соціальний, економічний, функціонально-діяльнісний компоненти, які розкривають зміст цього поняття і у загальному обсязі, і у кожному конкретному прикладі. Професійна успішність – це певний результат, який створюється у процесі засвоєння, опанування і здійснення людиною своє професійної діяльності. Першим етапом досягнення професійної успіш-

ності виступає професійне навчання. Таким чином, навчання виступає відповідною точкою і визначальним вектором на шляху досягнення професійної успішності.

Як складне явище, професійна успішність розглядається у багатьох аспектах, взаємопов'язані між собою.

Мотиваційний аспект відображує спрямованість людини на досягнення професійного успіху, зумовлює її здатність долати певні труднощі на цьому шляху, віддзеркалює її стратегічні цілі, тактичні засоби й особисті наміри людини у професійній сфері.

Функціональний аспект пов'язаний з критеріями успішності, які є специфічними для кожної професії, з тим рівнем професійних знань, умінь, навичок, компетенцій і компетентності, які дозволяють людині успішно виконувати свою професійну діяльність. Слід зазначити, що функціональний аспект професійної успішності є динамічним утворенням і постійно змінюється відповідно до реальних умов діяльності, її перспективних завдань, соціальної місії професії на певному історичному етапі, суспільних вимог і стратегічних напрямів розвитку суспільства.

Соціальний компонент відображує ступінь визнання соціумом тих чи інших професійних досягнень, рівні цього визнання, престиж професії у суспільстві, ставлення суспільства до її представників, визнання значущості успіхів людини у професії з боку формальних і неформальних груп.

Економічний аспект пов'язаний зі ступенем матеріальної винагороди за успішну працю, певні досягнення у професійній діяльності, відображує загальнодержавну політику відносно до певного виду праці, а також ступінь неформального визнання успішності конкретних професіоналів у суспільстві, яке відбивається у певних видах приватної винагороди.

Особистісний аспект професійної успішності відображує особисте ставлення людини до власної професійної успішності, тобто відбиває її компоненти у Я-концепції людини, показує рівень свідомого ставлення до обраної професії, уявлення себе у цій професії, свого особистого професійного шляху, перспектив і досягнень.

Аксіологічний аспект, пов'язаний з особистісним і соціальним аспектами, розкриває ступінь цінності професійного успіху у житті людини, як пов'язується професійний успіх і смисл її життя, яку ціну готова заплатити людина за успіх у професії.

Деонтологічний аспект розкриває зв'язок професійної успішності і професійної етики, які

співіснують і взаємодіють між собою. Прагнення людини досягти успіху у професії за будь-яку ціну, іноді всупереч професійній етиці, чи навпаки, досягнення успіху у професії неможливо без строгого дотримання професійно-етичних норм.

Таким чином, професійна успішність як багатоглядне, складне явище потребує осмислення і рефлексії на рівні загальної життєтворчості та ефективного професійного розвитку і перспективи, самопроекування, особистісного вдосконалення і зростання, самореалізації і самоздійснення, іншими словами, як складової мистецтва жити.

Стрижневим компонентом мистецтва жити виступає не життя саме по собі, як певний самостійний об'єкт прикладання індивідуальних зусиль, а турбота про себе – свою душу і тіло у їх взаємозв'язку, культивування себе як головного суб'єкта життєтворчості, в аспекті цілісності людського існування, який поєднує імперативи самореалізації і самоактуалізації з імперативами взаємодії зі світом [9]. Таким чином, в індивідуальному мистецтві жити узгоджуються вимоги суб'єктивності й об'єктивності [10].

Фіксація соціального контуру мистецтва жити дозволяє осмислити його як відповідальне вибудовування особистості, у якому узгоджуються вимоги досягнення злагоди з самим собою та злагоди зі світом. Оскільки людина повинна вчитися жити усе життя, то головна ідея навчання мистецтву жити – не встановлювати жорсткі правила і не давати готові рецепти, а формувати оптимістичні пропозиції, відкривати нові можливості життєвого самовибору і самоздійснення, визначати принципи особистісного розвитку, самовдосконалення. Останнє розуміється як копітка, незупинна праця над собою, що вводить до проблемного поля мистецтва жити крім раціональної, ще і вольову, потребово-мотиваційну і темпоральну складові [10]. У мистецтві жити ще за часів елінізму визначився специфічний інструментальний вимір, що визначається як самоздійснення. Цей вимір знайшов своє яскраве відображення у практиці психології і психотерапії. Головним тут є пізнання себе, відкриття себе як об'єкта, гідного уваги, що досягалося за допомогою певних практик: практики самоаналізу, метою котрої є оцінка власного досвіду, практики самообмеження як необхідної умови володіння собою, саморегуляції і самоконтролю, практики роботи думки над собою, спрямованої на самопроекування, моделювання і самопрограмування всієї реальності і перспективи. На інструментальному рівні мистецтво жити не розробляє рецептів оволодіння зовнішніми

атрибути життєвого успіху, а занурює людину в етичний контекст продуктивного життя, яке має ознаки розвитку, вдосконалення, самоактуалізації особистості, конструктивних і позитивних взаємовідносин людини з навколишнім світом. Таким чином, мистецтво жити не виступаючи однозначним алгоритмом життєвого успіху, виявляється умовою успішності особистості у трансцендентному вимірі [9].

Мистецтво жити у професійному аспекті у своєму змісті фіксує головним чином такі ознаки: здатність прийняття зважених і відповідальних рішень щодо своєї професійної діяльності, свого майбутнього з урахуванням своїх обов'язків щодо самого себе та інших людей. У цьому понятті існують морально-етичні конотації відповідальності, турботи про іншого, «доброї волі», цілісного сприйняття життєвої і професійної перспективи, де поєднані етичний, прагматичний, комунікативний аспекти. Це поняття відображує явище, яке існує у вимірах індивідуально-особистісного і соціального, локального і глобального, ситуативного і загального, стратегічного і випадкового. Професійна успішність як складова мистецтва жити має бути доповнена культурою свободи (де складно переплітаються її позитивний і негативний, індивідуальний, соціальний, економічний, політичний, духовний виміри тощо) і культурою мислення з такими її компонентами, як здатність критично та креативно мислити.

Мистецтво жити виступає засобом збереження єдності «самості» людини, цілісності її життєвого шляху, орієнтації у моральному і соціальному просторі, що набуває особливо важливого значення в умовах глобалізації просторової, професійної, комунікативної мобільності, які спричиняють плюралізацію стилів життя і зумовлюють певну фрагментарність і мозаїчність ідентичності людини.

У суспільстві ризику у мистецтві жити на перший план висувається готовність особистості діяти в умовах ризику, прогнозувати можливості його проявів, прораховувати його наслідки. Причому, незалежно від того, чи виступає тут людина як самосвідомий суб'єкт життєтворчості, чи ні, вона не може уникнути ризику. За таких умов професійна успішність, як складова мистецтва жити, має бути доповнена «культурою ризику», яка передбачає готовність особистості до постійних змін, що відбуваються як на індивідуальному, так і на професійному, суспільному рівнях. Культура ризику – це насамперед здатність прийняття зважених і відповідальних рішень щодо свого професійного майбутнього, що пе-

редбачає адекватне розуміння, сприйняття й оцінку ризиків. Системостворювальне значення у культурі ризику має етичний компонент, оскільки прийняття відповідальних рішень має спиратися не тільки на індивідуально обрані, але і загально визнані параметри, визначені об'єктивною ієрархією загальнолюдських цінностей і благ та професійної етики. У принципі, як граничні імперативи, закладають лише граничні параметри етичного підґрунтя культури ризику, на засадах якого людина самостійно має приймати рішення про особисту відповідальність без усяких гарантій їх неминучої правильності й успішності. Таким чином, концепцією культури ризику у професійній сфері виступає здатність збирати і раціонально осмислювати інформацію для адекватного розуміння, сприйняття й оцінки ризиків та прийняття на цій основі відповідальних рішень з урахуванням багатовимірності своєї життєвої і професійної перспективи, єдності етичного, прагматичного, комунікативного вимірів, ситуативних і глобальних вимог, а також спроможності втілювати конкретними діями ці рішення у життя, керуючись свободою вибору та професійною етикою.

Для кожної людини проблема професійної успішності як складової мистецтва жити вирішується у координатах особистісного, індивідуального, соціального вимірів. Професійна успішність виступає чинником як індивідуального так, і суспільного розвитку, репрезентує у рефлексивній формі той діапазон можливостей, які людина здатна реалізувати і реалізує у процесах власної життєтворчості, самореалізації людини, які з одного боку, відповідають особистим уявленням людини, а з іншого – запитами суспільства щодо продуктивного її самоздійснення. Від-

так, проблематика професійної успішності, як складової мистецтва жити, заслуговує особливої уваги, а переосмислення місця професійної успішності у системі життєвих цінностей і смислів виступає підґрунтям для створення основи до особистісної освітньої парадигми.

Список використаних джерел

1. Бек У. Общество риска: на пути к другому модерну / У. Бек / [пер. с нем. В. Сидельника, Н. Федоровой]. — М : Прогресс-Традиция, 2000. — С. 383.
2. Белл Д. Третья технологическая революция и ее возможные социально-экономические последствия / Д. Белл. — М. : Прогресс, 1990. — 336 с.
3. Глузман Н. А. Порівняльний аналіз підходів до розуміння компетентності та компетенції в професійній освіті / Н. А. Глузман // Науковий вісник Миколаївського державного університету : [зб. наук. праць]. За заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти]. — Миколаїв: МДУ, 2008. — Вип. 23, Т. 2. — С. 67 — 79.
4. Ершова Н. Г. Психолого-педагогическое сопровождение формирования конкурентоспособности специалистов / Н. Г. Ершова. — Волгоград : ВЛГИФК, 2000. — С. 27—29.
5. Зимняя И. А. Ключевые компетенции — новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. — 2005. — № 11. — С. 14—20.
6. Квасник О. В. Педагогічні технології формування соціокультурної компетентності у майбутніх інженерів / О. В. Квасник // Науковий вісник Миколаївського державного університету : зб. наук. праць. За заг. ред. В. Д. Будака, О. М. Пехоти. — Миколаїв : МДУ, 2008. — Вип. 23 — Том 2. — С. 154—159.
7. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: [за заг. ред. О. В. Овчарук]. — К. : К. І. С., 2004. — 112 с.
8. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу [пер. с англ. А. М. Татлыбаевой]. — СПб. : Евразия, 2001. — 478 с.
9. Сохань Л. В. Життєтворчість як мистецтво жити / Сохань Л. В. // Психологія і педагогіка життєтворчості: навч. -метод. посібник- К., 1996. — С. 156—167.
10. Степаненко Н. Б. Концептуальні контури філософії мистецтва жити: витoki і перспективи / Н. Б. Степаненко // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наук. праць / Гол. ред. В. В. Лях. — Вип. 88. — К., 2009. — С. 63 — 74.

ЧУГУЕВА И. Е.

ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ УСПЕШНОСТЬ И ИСКУССТВО ЖИТЬ В ОБЩЕСТВЕ РИСКА

В статье рассмотрена проблема профессиональной успешности в координатах искусства жить в обществе риска. Охарактеризованы основные психологические компоненты профессиональной успешности. Рассмотрена связь между профессиональной успешностью и искусством жить. Обоснована целесообразность включения искусства жить в качестве ценностно-смысловой основы личностной образовательной парадигмы.

Ключевые слова: профессиональная успешность, искусство жить, общество риска, личностная образовательная парадигма, профессиональная успешность.

CHUGUEVA I. E.

PROFESSIONAL SUCCESS AND THE ART OF LIVING IN A RISK SOCIETY

The problem of professional success in the coordinates of the art of living in a risk society is becoming. The main psychological components of professional success are describes. The relationship between professional success and the art of living is becoming. The expediency of incorporating the art of living as a value-semantic basis of personal educational paradigm is justified.

Keywords: professional success, the art of living, risk society, the educational paradigm of personal and professional success.

Стаття надійшла до редколегії 13. 09. 2013 року.